

Želudac, ruke, noge, stopala, oči, uši, usta, gornji i donji zubi, kutnjaci, obrve i glava: Jedinstvo kršćana i drevni *topos* tijela i udova

Davorin Peterlin

Evandeoski teološki fakultet, Osijek

dpeterlin@yahoo.com

UDK: 227.1:276

Izvorni znanstveni članak

Primljeno: 2, 2010.

Prihvaćeno: 3, 2010.

Sažetak

Rad proizlazi iz pitanja odakle je kršćanski pisac Pavao preuzeo sliku o tijelu i udovima i glavi, koja se u nekoliko inačica pojavljuje u Prvoj poslanici Korinćanima i u Rimljanima, Kološanima i Efežanima, te kako ga Pavao rabi pišući o odnosu vjernika unutar Crkve i o odnosu između Crkve i Krista. Autor zastupa stav da je Pavao preuzeo i prilagodio drevni topos tijela i udova koji se pojavljuje kod mnogobrojnih klasičnih i helenističkih pisaca te u stoičkim tekstovima iz Pavlova vremena. Ključni tekstovi navedeni su u hrvatskom prijevodu. U svjetlu istih autor razmatra i način na koji Klement Rimski rabi isti topos. Autor zaključuje da su pisci prilagođavali topos potrebama svojih tekstova i poruka. Isto se odnosi i na spomenute kršćanske pisce od kojih je Pavao (temeljitiše od Klementa) prilagodio i razradio drevni topos kršćanskome učenju o Crkvi i ispunio ga teološkim značenjem.

Ključne riječi: topos, tijelo, glava, udovi, tijelo Kristovo, Crkva, Korinćanima, ekleziologija

Uvod

Crkva kao zajednica vjernika jedna je od očitijih tema Novoga zavjeta, a ekleziologija zauzima jedno od bitnih mjesta kršćanskoga promišljanja i prakse. Jedna od najznačajnijih biblijskih razrada pojma Crkve nalazi se u Pavlovoj Prvoj poslanici Korinćanima u dvanaestom poglavlju (1 Kor 12,12-30). Uz mnogobrojne, često spekulativne, nedovoljno utemeljene ili nedostatno uvjerljive odgovore na pitanje

o podrijetlu Pavlove slike kršćanske Crkve kao tijela,¹ najraširenije je shvaćanje da se Pavao ondje oslanja na *topos* tijela, odnosno udova i glave, koji potječe iz predkršćanskog vremena. Ta se tumačenja ipak razlikuju s obzirom na količinu podataka koje iznose o tom drevnom *toposu*: neka tumačenja tek uzgred bilježe činjenicu starovjekosti toga *toposa* dočim druga spominju nekoliko izvora. Rijetka su tumačenja Prve Korinćanima koja navedu puni tekst jednog ili dva izvora, a kamoli da, makar u bilješkama, ocrtaju cjelovitiji razvoj ovoga *toposa*. Objašnjenje se nalazi u činjenici da se tumačenja ovoga odjeljka Prve Korinćanima prvenstveno usredotočuju na tumačenje Pavlova izvoda u svom neposrednom kontekstu, uz eventualnu kraću opasku o tome na koji je način Pavao u razradi preuzetoga *toposa* odstupio od njegove ranije uporabe.

Ovaj članak pokušava iscrpnije ocrtati povijest uporabe drevnog *toposa* tijela i udova od njegova nastanka, ili bar od najstarijeg osvjedočenog zapisa. Pri tome će ukazati na njegove različite prilagodbe kontekstualnim okruženjima u kojima se pojavljuje. Prikaz obuhvaća razdoblje od osam stoljeća, od sedmoga stoljeća pr. K. do kraja prvoga stoljeća po K. Izvori nisu navedeni kronološkim redoslijedom već su povezani asocijativnim poveznicama, ali svaki navod sadrži naputak o vremenu nastanka. Navedeni izvori uključuju filozofske, političke, povijesne i religijske tekstove. Posljednja dva teksta obuhvaćena ovim proučavanjem napisali su kršćanski pisci apostol Pavao i Klement Rimski. Njima će biti posvećeno više pozornosti radi isticanja kontinuiteta ili diskontinuiteta u odnosu na uporabu *toposa* tijela i udova u drugim izvorima.

Valja napomenuti da su pretkršćanski (i nekršćanski) tekstovi koji rabe navedeni *topos* navedeni u cijelosti iz dva razloga. Prvo, u raspoloživoj stručnoj teološkoj literaturi na hrvatskom jeziku takav iscrpni pregled ne postoji. Drugo, iščitavanjem relevantnih tekstova stječe se reljefniji uvid u razvoj i prilagodbu *toposa* tijekom duljeg vremenskog razdoblja i širom različitih tematskih okruženja.

- 1 Ideje koje se spominju kao mogući izvori Pavlove usporedbe uključuju: Pavlova kristologija izgrađena oko Adama; Pavlov misticizam koji se ogleda u izričaju "u Kristu"; poimanje "korporativne osobnosti"; izvod koji proizlazi iz Pavlova shvaćanja Mesije i naroda Božjega; tvrdnja da je ideja proizašla iz Pavlova iskustva na cesti za Damask kada ga je uskrli Isus upitao: "Savle, Savle, zašto me progoniš?"; gnostički mit o prvom čovjeku; te sakramentalno shvaćanje Kristova tijela. Vidi sažetak u James D. G. Dunn, *The Theology of Paul the Apostle*, Edinburgh: T&T Clark, 1998, 549-550. Dunn najutemeljenijim smatra prijedlog da Pavao rabi pretkršćanski *topos* tijela i udova. Drugi suvremeni autori koji daju kraći prikaz povijesnoga prenošenja *toposa* i njegova tumačenja kod Pavla su: Anthony C. Thiselton, *The First Epistle to the Corinthians*. NIGTC, Grand Rapids/Cambridge: Eerdmans and Carlisle: Paternoster, 2000, 989-994; David E. Garland, 1 Corinthians. *Baker Exegetical Commentary on the New Testament*. Grand Rapids: Baker, 2007, 588-604.

Od Ezopa do Pavla

Ocem basne kao književne vrste obično se smatra pripovjedač Ezop (oko 620. pr. Kr. – 560. pr. Kr.) čije je pripovijedanje, prema predaji, zapisao neki njegov učenik. Zbirka Ezopovih basni broji više od stotinu priča, a jedna od njih je i basna o tijelu i želucu:²

U davna vremena, kad svi dijelovi tijela nisu djelovali u suglasju kao danas, svaki ud tijela imao je svoje mišljenje i mogao je govoriti. Neki su dijelovi smatrali nepravednim da sve što su oni zaradili teškim radom i marljivim naporima odlazi u želudac koji je samo sjedio usred njih, sasvim miran, i samo uživao u ugodama koje bi mu dolazile. Naposljetku su se dijelovi tijela pobunili: ruke su odbile donositi hranu ustima, usta su odbila uzimati hranu, a zubi su prestali išta gristi. U svom ljutom naporu da podjarme trbuh izglednijavnjem različiti dijelovi tijela potpuno su se iscrpili. Tako su shvatili da posao koji je želudac obavljao nije mala stvar, te da hrana koju je on probavljao nije bila više od onoga što je on vraćao svim dijelovima tijela kroz krv koja nam omogućuje da rastemo i da budemo zdravi, budući da želudac obogaćuje krv probavljenom hranom, a onda to ravnomjerno raspoređuje kroz žile.

Uloga želuca i njegova prividna nekorisnost za vanjske djelatnosti tijela, kao i metaforička mogućnost ovoga odnosa, očito je zanimala ljude drevnoga svijeta. Postoji još jedna kraća Ezopova basna čiji su motivi i poruka slični onima iz već navedene basne:

Želudac i noge prepirahu se o snazi. Budući da su noge pobijale svaki pojedini želučev dokaz govoreći da ga toliko nadilaze snagom te da i sam želudac nose, odgovori on: "Drage moje, ako ja ne budem primao hrane, nećete ni vi moći nositi (Ezop, 1963, 77).

Čini se da su ove dvije basne nastale ili se prenosile neovisne jedna o drugoj premda bi se drugi tekst mogao smatrati sažetkom prvoga. Ujedinjene istim *toposom* i zaključnom moralnom poukom, one se ipak razlikuju u bar dva važna elementa. Prvo, u prvoj basni zaplet nastaje oko percepcije beskorisnosti želuca, ako ne i oko njegove zloupotrebe položaja, dok druga basna proizlazi iz nadmetanja u "snazi." Drugo, prva basna ne sadrži upravni govor kao druga.

Početak prvoga stoljeća povjesničar Tit Livije (59. pr. Kr. – 17. po Kr.) napisao je opširno djelo *Povijest Rima*. U epizodi o Meneniju Agripi (2.32.9-12) zorno se može vidjeti kako se biološka stvarnost cjelovitosti i međuovisnosti ljudskoga tijela preobražava u činjenicu o međuovisnosti ljudskog društva. Livije tako opi-

2 U zbirkama Ezopovih basni dostupnih u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu, a Knjižnica sadrži i dječje knjige, autor nije našao hrvatski prijevod ove basne. Navedeni tekst autorov je prijevod s engleskog prijevoda.

suje Rim tijekom Augustova vladanja. Unatoč uspješno dovršenom ratu, unutrašnje političke prilike u Rimu obilježene su političkim kaosom: abdikacijom diktatora Valerija, sukobom između senata i naroda te neizvjesnošću kome će se prikloniti rimska vojska koja je ostala bez vrhovnog zapovjednika. Moguća pobuna vojske ali i naroda protiv senata mogla je izazvati građanski rat. Senat odlučuje kao svoga izaslanika narodu poslati vještoga govornika Menenija Agripu, omiljenoga u narodu, jer je i sam bio pučkoga podrijetla. Zadatak mu je da "uspostavi slogu građana". On je okupljenom narodu od riječi do riječi prepričao Ezopovu basnu o želucu i tijelu.

U doba, kadno nije, kao što sada, u čovjeku bilo sve suglasno (složno) u jedno, već gđeno je svaki pojedini ud imao svoju namjeru, svoj govor (divan), da su ostale česti, ozlovoljile se stoga, što njihovom brigom, njihovijem trudom i službom (uslužnošću) sve nabavlja (namiče) želucu, a želudac da po srijedi mirno ništa ino van ne uživa podane mu naslade: uslijed toga da se urotile (urotiše se indi), da ne donose ruke hrane k ustima, niti da primaju usta ono, što im se podaje, niti zubi da žvaču. U toj srdžbi dočijem šćahu da ukrote želudac gladom, da su i sami udovi zajedno i čitavo tijelo spalo u skrajnju mršavost. Odatle da se pokazalo, da i služba želučeva nije nipošto mlitava (beskorisna) i da se on ne toliko sam hrani, koliko on hrani, dočijem pedaje tu (našu) od koje živemo i snažni smo (snagu imamo) krv, dijeleći je dozrelo po žilama, nakon što je probavio (probavivši) hranu (Tit, 1860, 52-53).

Valja uočiti jednu i jedinu razliku u odnosu na izvornu Ezopovu basnu. Ondje gdje Ezop spominje kako su dijelovi tijela shvatili da posao koji je želudac obavljao nije *mala stvar*, Menenije kazuje da su dijelovi tijela shvatili da želudac nije *lijenčina*. Ovom se nevelikom izmjenom i prilagodbom, jedinom u odnosu na izvornu Ezopovu basnu, Tit Livije/Menenije očito osvrnuo na osnovni prigovor siromašnoga rimskog naroda s čijeg je motrišta djelatnost plemenitaša u senatu izgledala poput ljenčarenja i uživanja u plodovima rada plebejaca. Menenije Agripa je svojim govorom uvjerio narod da su plemenitaši nužni za primjereno funkcioniranje društva te tako postigao pomirenje sučeljenih skupina: "Prispodobiv po tome, kako je nutarnja pobuna tijela slična srdžbi (gnjijevu) puka proti senatu i patričanima, da je pokrenuo srca (duhova) ljudi. Iza toga poče se ugovarati o slozi i složiše se o uvjetima...". Nakon njegove smrti Tit Livije opisuje Menenija Agripu kao "tumačitelja i presuditelja sloge građana", odnosno kao posrednika koji je ponovno uspostavio sklad (*concordia*)" (Tit, 1860, 52-53).

Slika o djelovanju udova ljudskoga tijela i o njihovu međuodnosu u tijelu u grčko-rimskom je svijetu bila jedna od češćih metafora za djelovanje pojedinca u političkom životu drevnih gradova i država te u društvu u cjelini (*politeia*). Štoviše, u političkom se govoru provlači sve do danas. Osnovni argument je jasan: Ako je političko tijelo slično ljudskom fizičkom tijelu, onda njegovi dijelovi trebaju postupati u skladu s dobrobiti političke cjeline. Sasvim je očito da se metafora

tijela i udova rabila, i da se rabi, za održavanje zatečenog političkog stanja, kakvo god ono bilo, a protiv njegove promjene. Ona podrazumijeva da je hijerarhija prirodna i nužna za zdravlje i život tijela. Stoga ne iznenađuje da se metafora u drevno vrijeme u pravilu rabila upravo u kontekstu koji su obilježavali nesklad, nemir, strančarenje, pobuna, ustanak. Isto je tako razvidno da su govor ili pisani tekst u kojima se pojavljivala metafora tijela rabili retoriku pomirenja, sklada, reda i poretka (*concordia*), svakako određena iz vidokruga onoga tko se metaforom služi.

Dobar primjer nemira i pobune kao širega ozračja usporedbe o tijelu kao primjeru međuovisnosti jest djelo *Judejski rat* koje je Josip Flavije (37. – oko 100) napisao potkraj prvoga stoljeća po. K. U jednom odjeljku (4.406) Josip Flavije opisuje širenje nereda tijekom židovskoga ustanka protiv rimske vlasti te ih prisodobljuje bolesti koja zahvaća tijelo.

No već se i četvrto zlo približilo radi propasti naroda. Ne tako daleko od Jerusalima bila je jedna od najjačih tvrđava koja se zvala Masada i koju su stari carevi bili podigli za skrivanje svog blaga u slučaju rata, a i radi svoje lične sigurnosti. Nju su držali u svojim rukama takozvani sikarijevci, koji sada iz straha nisu pljačkali po celoj zemlji nego su se ograničili na najbližu okolinu da samo sebi pribave potrebne životne namirnice. No kada su čuli da rimska vojska miruje, a da su se Judejci u Jerusalimu pocepali u međusobnim razmiricama, i zbog pokušane tiranije, odvažili su se i na smelije poduhvate. I na praznik beskvasnih hlebova, koje Judejci slave kao uspomenu na svoje spasenje kada su oslobođeni ropstva egipatskog stigli u otadžbinu, noću iziđoše dole, a da ih nisu opazili oni koji su ih u tome mogli sprečiti, i napadoše neki gradić koji se zvao Engadi, u kome odmah rasteraše stanovnike koji su bili sposobni za odbranu pre nego su se oni mogli dohvatiti oružja i sakupiti se, i oteraše iz grada, a ono što nije moglo da beži, žene i decu, preko sedam stotina pobiše. Posle toga isprazniše kuće, pokupiše zrele plodove i odvukoše u Masadu. Slično opljačkaše i sva sela oko tvrđave i svu zemlju opustošiše a nije im se mali broj svakodnevno odasvud priključivao. A i po drugim krajevima Judeje koji su do tada bili mirni od razbojništva poče hajdučija. Kao što na telu, kada dođe do obolenja najplemenitijih organa, obole i svi ostali organi, tako i ovde. Zbog međusobne borbe i sukoba u prestonici, zlikovci u unutrašnjosti mogli su nekažnjeno da pljačkaju, i kada bi svaki pojedinac opljačkao kuću svojih sugrađana po selima, onda bi se povlačili na udaljenija mesta. Onde bi se sakupljali i zaveravali da bi zatim u četama, koje doduše nisu bile tolike kao vojske ali ipak veće od hajdučkih bandi, napadali svetinje i gradove. Oni koje su oni napadali, trpeli su štetu koja ni u ratu nije mogla biti veća, no oni se nisu mogli braniti jer su razbojnici zajedno s plenom odmah bežali odatle. Tako nije bilo nijednog dela Judeje koji nije bio upleten u nevolju glavnog grada (Flavije, 1967, 333-334).

Navedeni tekst sadrži tek jednu tvrdnju koja se može povezati s *toposom* tijela i

udova, a iz Ezopova izvornika uzima tek element bolesti koja postupno zahvaća sve udove tijela. Ovo holističko shvaćanje (ljudskoga) tijela sadrži Flavijev ume-tak o "najplemenitijim" organima. Josip Flavije ne navodi niti upućuje da je svoj primjer preuzeo od Ezopa, ali je očito da je do ovoga vremena *topos* ušao u opću kulturu te da su ga pisci rabili i prilagođavali svojim potrebama i svrsi.

Jedan od starijih primjera slične metaforičke uporabe *toposa* tijela i udova je Ksenofon (431. pr. Kr. – 355. pr. Kr) koji je još u četvrtom stoljeću pr. K. zapisao (2.3.18):

- Jer sad vam biva tako, da kad bi ruke, koje bog stvori da pomaže jedna dru-goj, pustile to pa okrenule jedna drugoj smetati; ili kad bi noge, božjim darom stvorene zato da skupa rade, to zanemarile pa se jedna u drugu zadijevale. – Ne bi li to bilo veliko neznanje i ludost na škodu se služiti onim, što je za korist stvoreno? Pa ipak je bog, čini mi se, braću stvorio za veću korist jednoga dru-gome nego ruke i noge i oči i ostalo, od čega ljudima po dvoje stvori. Jer ruke, kad bi im trebalo sastaviti, što je rastavljeno više od hvata, ne bi mogle; noge se ne bi raskoračile ni za hvat razdaleko, a oči, premda se čini, da najdalje dopiru, ne bi mogle skupa vidjeti ni ono, što je još bliže, ali jedno pred drugim. Ali dva dobra brata, pa i bili veoma daleko, rade zajedno i za korist međusobnu (Ksenofon, 1899, 224).

Ksenofon se zalaže za složno i ujedinjeno, premda različito, djelovanje "braće," odnosno pripadnika iste društvene zajednice. On u ovom odjeljku ističe raznolikost i nadopunjavanje te uzajamnu dobrobit takvog skladnog djelovanja. To vrijedi kako u tijelu tako i u društvu i odražava Božji naum i svrhu. Škodljivo je svako odstupanje od toga ideala, bez obzira na povod i razlog. Valja uočiti da Ksenofon ne kaže da udovi nužno postupaju zlonamjerno. Čak i nenamjerno neskladno djelovanje štetno je.

Stoici su kasnije naglašavali da je jedan ud podložan cjelini tijela koje se sastoji od jedinstva udova te da pojedinačni ud treba sebe i svoju korist podložiti potrebama cijeloga tijela. Razmatrajući različite krjeposti Marko Aurelije (121-180) osvrće se na obilježja koja trebaju krasiti međuljudske odnose. Marko Aurelije smatra da je činiti dobro drugome čovjeku zadano isto kao što i udovi tijela imaju zadane djelatnosti. Odstupiti od toga znači omesti i narušiti prirodni zakon. Štoviše, motivacija ljudskog postupanja treba dolaziti iznutra, iz svijesti o nadopunjavanju a ne tek iz svijesti o zajedničkoj pripadnosti. Ta pak razlika proizlazi iz oporbe "članak" (*melos*) i "dio" (*meros*). Evo dva navoda iz *Starina* (2.1; 7.3):

... Što se mene pak tiče, već odavno mi je znana priroda dobra i njegova ple-menitost, kao i priroda zla i njegova niskost. Poznajem i prirodu samog greš-nika koji mi je brat, ne po krvi, već stoga što je obdaren razumom i božanskom iskrom. I zato mi ništa od toga ne može nauditi jer me nitko ne može uplesti u neko nisko djelo. Na brata se ne mogu niti ljutiti niti se zavaditi s njim jer smo rođeni za zajednička djela, poput ruku, nogu, obrva, gornjih i donjih zubi.

Štetiti jedan drugome znači protiviti se zakonu prirode, jer što je ogorčenost ili zazor, ako ne samo jedan oblik ometanja rada prirode? (2003, 21).

U sustavu sazdanom od različitih elemenata razumna su bića poput međusobno povezanih tjelesnih udova jednoga organizma koji predstavlja cjelinu, a zbog zajedničke suradnje i pomoći slične su građe. Ova će misao djelovati na tebe snažnije ako sebi budeš neprestano ponavljao: "Ja sam 'članak' (melos) čitavog kompleksa razumnih bića." Ako sebe vidiš jedino kao 'dio' (meros), tada ti još uvijek nedostaje iskrene ljubavi za čovječanstvo i radosti u obavljanju dobrih djela zbog njih samih. Dobra djela činiš po dužnosti, a ne ako nešto čime činiš dobro semi samome (2003, 58-59).

Epiktet (55-135) opet ističe organsku povezanost građana i države usporednu s udova tijela i tijela. Dijelovi su uvijek podređeni cjelini, ali pritom ne gube od svoje vrijednosti. Svijest o cjelini potiče "cjelinsko" postupanje dijelova (2.10.3-4):

Nadalje, ti si građanin svijeta, njegov si dio, ali ne kao jedan podređeni, nego kao jedan od glavnih dijelova, jer si sposoban shvatiti Božansko upravljanje i razmotriti povezanost stvari. Što se, dakle, zahtijeva od jednog građanina? Da ništa ne posjeduje isključivo za svoju korist, da ni o čemu ne daje svoje mišljenje kao da je odvojen od društva, ali da djeluje kao što bi to činile ruka ili noga kada bi imale razum i razumjele ustrojstvo prirode, jer one se nikada ne bi pokrenule ili nešto željele što nije u vezi s cjelinom. Zato imaju filozofi pravo kad kažu: Kada bi dobar čovjek predvideo buduće događaje, on bi sudjelovao u vlastitoj bolesti, smrti ili nekoj drugoj tjelesnoj šteti, budući da zna da su mu te stvari pripisane u skladu s univerzalnim poretkom te da je cjelina nešto veća i važnija od pojedinačnog; jednako kao što je država veća i važnija od građanina. Ali sada, budući da budućnost ne znamo unaprijed, naša je obveza uvijek činiti najbolje što leži u našoj moći (2002, 69).

Pitanje čovjekove dužnosti prema drugima zaimalo je i Marka Tulija Cicerona (106. pr. Kr. – 43. pr. Kr). On u djelu *O dužnostima* (3.5.22) uspostavlja bitnu Prirodnu zakonitost, ili zadanost dužnosti: pojedinac ne smije pri zadovoljavanju svojih potreba nanositi štetu drugima. Čudoređe bezobzirno prema drugome vodi do propadanja i tijela i države.

Drugome dakle nešto oduzeti i povećati svoju dobit tuđim gubitkom jest Prirodi protivno više nego sama smrt, više nego siromaštvo, više nego bol i ostalo što može zadesiti tijelo ili imovinu. Time se iznad svega ukida ljudski suživot i društvo. Jer, ako se postavljamo tako da zbog svoje koristi svatko pljačka i zlostavlja drugoga, nužno je da se raskine ta društvenost ljudskog roda, koja je najviše u skladu s Prirodom. Kad bi tako svaki dio našega tijela imao tu vrstu osjetila da drži kako bi bio jači ako bi sebi prisvojio snagu najbližeg uda, nužno bi bilo da cijelo tijelo počne slabiti i propadati. Jednako tako bi se nužno raspala ljudska zajednica i društvenost ako bi svatko radi svoje dobiti

stao sebi grabiti dobra drugoga i oduzimati drugom sve što god može. Naime, slobodno nam je, a Priroda se po tome ne protivi, da svatko voli stjecati životna dobra više za sebe nego za drugoga; ono što Priroda ne podnosi jest da pljačkanjem drugih povećavamo naša sredstva, imovinu i moć (Ciceron, 2006, 147).

U svojim *Poslanicama* (95.52) još jedan stoik, Lucije Anej Seneka (4. pr. Kr. – 65. po. Kr), pristupa pitanju jedinstva općeg i pojedinačnog ponešto drukčije. *Topos* tijela ovdje transcendirira *metaforičko* ljudsko tijelo metaforično i *metaforizirano* društvo. Već ranije spomenuta Priroda zadaje najširi okvir postojanja: podrijetlo, svrhu i oblik očovječavanja:

Sve ono što vidiš i što sadrži u sebi i božanske i ljudske stvari, sve to je samo jedno: mi smo udovi jednog velikog tela. Priroda nas je rodila kao rođake, budući da nas je stvorila od iste materije i za isti krajnji cilj. Ona nam je ulila međusobnu ljubav i učinila nas druželjubivima. Ona je svima dala ista prava. I jednako pravo. Po njenoj zapovesti je veća nesreća ako nanesimo neku štetu, nego ako je podnesemo sami. Na osnovu njenoga naređenja, naše ruke treba uvek da budu spremne da pruže pomoć (Seneka, 1898-1899, 438).

Apostol Pavao

Novozavjetni pisac koji je preuzeo drevni *topos* tijela i udova bio je Pavao (oko 5. – oko 67). *Topos* se pojavljuje na nekoliko mjesta. U pismu Rimljanima Pavao od devetoga do jedanaestoga poglavlja rimskim kršćanima židovskoga podrijetla i kršćanima obraćenima iz drugih naroda objašnjava poruku pomirenja te ih upućuje kako trebaju surađivati. Nakon poziva na poslušnost, žrtvovanje i obraćenje (Rim 12,1-2), Pavao upućuje na međusobnu ljubav i uporabu duhovnih darova i službi u kršćanskoj zajednici (Rim 12,6 sl.). Između toga umetnut je *topos* tijela i udova: “Jer kao što u jednom tijelu imamo mnogo udova, a svi udovi nemaju isto djelovanje, tako i mi, koji smo mnogi, jedno smo tijelo u Kristu i udovi jedan prema drugomu (Rim 12,4-5, Knežević).

Pavlova Prva poslanica Korinćanima napisana je kao odgovor na probleme koji su narušili kršćansko jedinstvo u korintskoj crkvi Pavlova vremena oko 54. godine prvoga stoljeća. Među njima Pavao u 1,10 spominje razdore (*shismata*), a odmah nakon toga u 1,11 svađe (*erides*) oko “stranačke pripadnosti,” odnosno osobne odanosti i privrženosti Pavlu, Kefi, Apolonu ili Kristu. Prva Korinćanima daje upute o rješavanju otvorenih pitanja i teži ponovnom uspostavljanju jedinstva. Pismo sadrži Pavlovo najdulje izlaganje o jedinstvu kršćana i najrazrađeniji izvod drevnog *toposa* tijela i udova:

Jer kao što je tijelo jedno te ima mnogo udova, a svi su udovi tijela, premda

mnogi, jedno tijelo – tako i Krist. Doista, u jednome Duhu svi smo mi u jedno tijelo kršteni, bilo Židovi ili Grci, bilo robovi ili slobodnjaci; I svi smo jednim Duhom napojeni. Jer ni tijelo nije jedan ud, već mnogi. Rekne li noga: “Budući da nisam ruka, nisam od tijela”, zar zbog toga nije od tijela? I rekne li uho: “Budući da nisam oko, nisam od tijela”, zar zbog toga nije od tijela? Kad bi sve tijelo bilo oko, gdje bi bio sluh? Kad bi sve bio sluh, gdje bi bio njuh? A sad, Bog je postavio udove tijelu, svaki pojedini od njih, kako je htio. Kad bi svi pak bili jedan ud, gdje bi bilo tijelo? No sad udovi su mnogi, a tijelo je jedno. Ne može oko reći ruci: “Ne trebam te”, ili pak glava nogama: “Ne trebam vas”. Naprotiv, udovi tijela koji se čine slabijima, mnogo su potrebniji. I većom čašću okružujemo one koje smatramo nečasnijima na tijelu. I onima koji su nam nepristojni pridajemo više pristojnosti, a koji su nam ugledni toga ne trebaju. Ali je Bog tijelo sazdao tako da je veću čast dao onomu kome ona nedostaje, da u tijelu ne bude razdora, nego da se udovi jednako brinu jedni za druge. I ako trpi jedan ud, s njime trpe svi udovi; a slavi li jedan ud, s njime se raduju svi udovi.

A vi ste tijelo Kristovo, i udovi pojedinačno. I neke Bog postavi u crkvi: prvo apostole, drugo proroke, treće učitelje; zatim čudesa, zatim dari liječenja, pomaganja, upravljanja, različitih jezika. Zar su svi apostoli? Zar svi proroci? Zar svi učitelji? Zar svi čudotvorci? Zar svi imaju darove liječenja? Zar svi govore jezike? Zar svi tumače? (1 Kor 12,12-31, Knežević).

Način na koji Pavao rabi *topos* tijela u ovome odjeljku sadrži stanovite odmake i različitosti u odnosu na gore navedene nekršćanske izvore. Najznačajniji je vjerojatno da Pavao ne spominje tijelo u kao metaforu ili analogiju. Drugim riječima, kršćanska crkva u Korintu nije *poput* tijela niti treba djelovati *poput* tijela, već ona *jest* tijelo. Nadalje, ona nje tek neka organska cjelina koja ima obilježja tijela, već je upravo *soma Christou*, tijelo Kristovo. To se može iščitati iz neobične Pavlove izjave na kraju 12. retka. Ondje gdje bismo očekivali tvrdnju poput “tako i zajednica vjernika” Pavao je zapisao “tako i Krist.”³ Ta činjenica crkvi daje ontološku posebnost iz koje proizlazi funkcionalna pa i etička posebnost. Jedinstvo, odnosno uzajamna međuovisnost i pripadnost, nastali su obraćenjem koje su proživjeli svi korintski kršćani i zajedničkim duhovnim iskustvom.⁴ Tako je jedinstvo, ili bolje rečeno “jednost”, zadano.

3 To dobro primjećuje primjerice Werner de Boor, *Prva poslanica Korinćanima*, Zagreb: Vjesnik, 1974, 220.

4 De Boor, 221, smatra da tekst upućuje na krštenje kao čin pridruživanja crkvi. Gordon Fee pak tvrdi kako tekst ne upućuje na krštenje (vodom) jer ono nije označeno apsolutnim izričajem, već se odnosi na iskustvo jednoga Duha. Druga tvrdnja, o napojenosti istim Duhom, prema Feeju nije drugo iskustvo Duha nego je riječ o paralelnoj semitičkoj metafori koja izriče u osnovi istu misao kao i prva, te je u tim retcima riječ o iskustvu obraćenja u cjelini. Vidi Gordon D. Fee, *The First Epistle to the Corinthians*. NICNT. Grand Rapids: Eerdmans, 1987, 603-606.

Međutim, jednako je zadana i različitost ili raznolikost. Osnovna Pavlova poruka nije da je tijelo jedno *unatoč* tome što ima mnoge udove, odnosno da jedinstvo treba postojati *unatoč* različitosti. Osnovna je poruka da se tijelo, unatoč tome što je jedno, ne sastoji od jednog uda nego od mnogih, pa oni i moraju biti različiti. Pavao vjerojatno reagira na stanje u korintskoj crkvi u kojoj je kod nekih vjernika, očito onih koji su svoje shvaćanje mogli nametnuti drugima, postojala sklonost prema tvrdnji da svi vjernici moraju imati stanovite duhovne darove. Tako je dolazilo do prisilnoga izjednačavanja, ili barem pokušaja istoga. Stoga Pavao u 14. retku odbacuje jednoobraznost, a ističe sklad, suglasje i suradnju. U narednim redcima (15-18) Pavao, provlačeći svoje upute kroz čitateljima poznati *topos*, oslovljava pojedince koji su patili od kompleksa manje vrijednosti. Njihove sumnje i defetizam posljedica su stavova drugih, pa se oni umnogome mogu smatrati žrtvama nametnutih vrijednosti, ali i oni imaju svoje mjesto u tijelu. Oni ne trebaju ni pokušavati oponašati druge jer je svatko dobio dar i vrijednost od Boga - rasporedba udova unutar tijela božanskog je podrijetla. Nakon toga slijede upute (19-21) vjernicima koji pate od kompleksa više vrijednosti kojima Pavao nalaže provođenje pozitivne diskriminacije (22-23). Štoviše, ovi vjernici trebaju osjećati čast i ponos zbog drugih vjernika koju se od njih razlikuju svojim darovima/obdarenošću. Svim tim različitostima Pavao upućuje poruku da vjernici nisu jedno tijelo jer su dijelovi jedan drugoga, već zato što su Kristovi dijelovi, i zato su jedno tijelo u njemu.

Valja uočiti da Pavao uz duhovne razlike također spominje etničke i društvene različitosti unutar korintске crkve. Unatoč čestom produhovljavanju cijeloga ovoga teksta svakako je nužno primijetiti da primjena načela jedinstva u raznolikosti kod Pavla obuhvaća i raznolikosti koje inače u svijetu izazivaju razdvajanja i sukobe, a očito su jednako tako djelovale u korintskoj crkvi. Ovdje, kao i drugdje u svojim pismima, Pavao napušta ideju kršćanske zajednice kao etničke nacionalne države (Izrael) te, moglo bi se reći, preuzima sliku političke zajednice u kojoj pripadnici dolaze iz različitih etničkih skupina čiji opstanak ovisi o suradnji i uvažavanju. Ista tvrdnja zacijelo vrijedi i u odnosu na činjenicu da su korintski vjernici dolazili iz različitih društvenih slojeva, što je izazivalo trvenje, spomenuto drugdje u 1. Korinćanima, između bogatih i siromašnih. Ono se ogledalo prigodom društveno obvezatnih gozbi na kojima se nudila hrana koja je prethodno bila prinesena u poganskim hramovima kao i objedovanja Večere Gospodnje. U tom se kontekstu Pavlova opomena da neki vjernici "ne razaznaju tijelo" (1 Kor 11,29) najvjerojatnije odnosi na narušavanje jedinstva Kristova tijela kao crkve ujedinjenih udova.⁵

5 Osim ovoga „sociološkog“ tumačenja spomenutih redaka često je, pogotovo u rimokatoličkim autorima, shvaćanje da Pavao upućuje na mističnu prirodu Kristova tijela koje se objeđuje pri euharistiji, te posljedično i na mističnu narav same crkve. David Wenham spominje tumačenje

Naposljetku valja spomenuti da se uporaba *toposa* tijela ponešto razlikuje u Efežanima (1,22; 5,23) i Kološanima (1,18; 2,19).⁶ Ondje se *topos* ne primjenjuje na lokalnu zajednicu vjernika, već prerasta u metaforu za univerzalnu crkvu: "... da sve uzraste u Njega, koji je Glava, Krist, od kojega sve Tijelo, usklađeno i povezano svakovrsnim zglobovima zbrinjavanja po djelotvornosti primjerenoj svakom pojedinom dijelu (*meros*), promiče svoj rast na saziđivanju u ljubavi" (Ef 4,15-16). I u tim redcima, međutim, Crkva nije *poput* ljudskoga tijela, ona *jest* Kristovo tijelo, a on njezina glava. Ovdje svakako valja zabilježiti drugačiju prilagodbu *toposa* tijela u odnosu na onu u 1. Korinćanima. U 1. Korinćanima Pavao spominje glavu kao tek jedan od ravnopravnih i jednako vrijednih udova tijela, odnosno "glava" bi se u prenesenom smislu mogla odnositi na bilo kojega pojedinačnoga kršćanina ili njemu ili njoj svojstvenu službu ili dar. Ovdje je "glava" Krist, izdvojen na neki način od "tijela."

Klement Rimski (? – 101?)

Krajem prvog stoljeća, vjerojatno oko 96. godine, rimska je crkva poslala pismo crkvi u Korintu. Pismo je potpisao stanoviti Klement, jedan od ranih rimskih biskupa odnosno papa, ili pak jedan od vodećih članova crkve koji je bio zadužen za korespondenciju rimske crkve.⁷ Klement u 47,1-4 izrijekom navodi Pavlove

koje stoji između ova dva. Prema njemu, Pavao je možda preuzeo dva prethodno nepovezana motiva crkve kao tijela Kristova i sakramentalnoga shvaćanja Kristova tijela, te ih povezao u jednu ideju: objedovanjem Kristova tijela pri euharistiji vjernik postaje udom tijela Kristova kao crkve. Vidjeti David Wenham, *Paul. Follower of Jesus or Founder of Christianity?* Grand Rapids/Cambridge: Eerdmans, 1995, 185-186.

- 6 Pavao u 1 Kor 6 rabi *topos* tijela u još jednom drugačijem smislu kao sliku osobne povezanosti vjernika pojedinca s Kristom. Ondje tvrdi da vjernici kao „udovi“ Kristovi ne mogu imati spolne odnose s prostitutkama.
- 7 Stručna literatura hrvatskih pisaca što se bavi ovim i drugim pitanjima koja se tiču pisma Korinćanima Klementa Rimskog razmjerno je oskudna. Prvi potpuni prijevod na hrvatski izdan je tek 2007. Priredio ga je Marijan Mandac koji je prijevod popratio korisnim tumačenjem i raspravom: *Klement Rimski, Poslanica Korinćanima*. Split: Služba Riječi, 2007. Dijelovi *Korinćanima* ranije su objavljeni u Koloman Rac i Franjo Lasman, *Izbor iz stare književnosti kršćanske*. Zagreb: Tisak kr. zemaljske tiskare, 1917., 7-11; te Željka Biščan i Tomislav Zdenko Tenšek, *Otačka čitanja u molitvi crkve*. Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 2000. Dva djela pristupaju pismu Korinćanima s rimokatoličkog motrišta: Tomislav Šagi-Bunić, *Povijest kršćanske književnosti I*, Zagreb, Kršćanska sadašnjost, 1993., 66-88; Juraj Pavić i Tomislav Zdenko Tenšek, *Patrologija*. Zagreb, Kršćanska sadašnjost, 1993., 15-17. Za protestantski pristup vidjeti: Davorin Peterlin, "The First Letter of Clement" *Encyclopaedia Moderna* 4(44) (1993): 299-307; "The Corinthian Church Between Paul's and Clement's Time" *Asbury Theological Journal* 53/2 (Fall 1998) 49-57; "The Corinthian Church in A.D. 96: Clement's Exhortation to Unity" *Bogoslovni vestnik*

riječi iz Prve Korinćanima 1,10-12 o razdorima i strančarenju koji su zahvatili korintsku crkvu u Pavlovo vrijeme, a i drugdje se poziva na Prvu Korinćanima (Wong, 1977, 34). Slično je stanje sada zavlдалo u korintskoj crkvi u Klementovo vrijeme kada je manja skupina ljudi uz podršku tihe većine svrgnula pravilno izabrane crkvene starješine. Kao odgovor na ovaj opći kontekst rasprava (1,1), pobune i nereda Klement piše pobudnu poslanicu sa svrhom rješavanja problema i ponovnog uspostavljanja sklada (*concordia*) (9,2,4; 34,5-8; 50,5; 63,2; 65,1).

Klementu su za njegov nagovor ključni pojmovi reda i poretka koje je Bog uspostavio. Korinćanski kršćani trebaju shvatiti da je svaki otklon odnosno skretanje od Božje volje i neposluh njegovoj volji. U *Korinćanima* 40,1-42,5 Klement navodi jedan primjer poretka koji je Bog uspostavio: riječ je o starozavjetnom hramskom bogoslužju u Jeruzalemu prema kojem je uređeno novozavjetno kršćansko bogoslužje.

Cijelo dvadeseto poglavlje Klementove poslanice recital je dodatnih primjera. Dan i noć, sunce i mjesec, nebo i more, elementi i godišnja doba, zemaljska i nebeska bića, koji se kreću prema svojim određenim putovima, prema njegovoj volji, uvijek u slozi i miru ukazuju na obrazac Božje savršene vlasti.⁸ Ovaj izvod iz prirodnog reda obično se smatra primjerom utjecaja stoicizma na Klementa. To međutim nije nimalo izvjesno. Stoici obično promatraju poredak koji je nastao sam i pitaju se o naravi sile koja ga je ustrojila. Kod Klementa je izvod obratan, a temeljna misao nije toliko poredak nego Božja volja. "The Stoic starts with the cosmological design and deduces a divine force; Clement starts with the Creator, expects a created design, and then draws from that design the will of the Creator"

4 (1996): 477-484; "Clement's Answer to the Corinthian Conflict in A.D. 96" *Journal of the Evangelical Theological Society* 39/1 (1996): 57-69; Kenneth A. Strand, "Petar i Pavao u odnosu na biskupsku sukcesiju u crkvi u Rimu." *Biblijski pogledi* 4 (1994): 151-164.

- 8 "Nebesa, pokrenuta Božjim upravljanjem, u miru mu se podlažu. Dan i noć, ničim jedno drugome ne smetajući, prevaljuju put što im ga je Bog odredio. Sunce, mjesec i zvjezdani zborovi, po Božjoj odredbi, u slozi bez ikakva skretanja ostaju u međama koje su im postavljene. Oplođena zemlja, po Božjoj volji, u svoje prikladno vrijeme, ljudima, životinjama i svim živim bićima koja su na njoj priprema izobilnu hranu, ali od naredaba njegovih ništa ne osporava ili mijenja. Neistraživi se i neprotumačivi popisi ponora i podzemlja drže svojih odredaba. Šupljina je beskrajnoga mora, po Božjem stvoriteljskom činu, postavljena za spremište. More ne prekoračuje prijevornice koje su mu postavljene već čini kako mu je naređeno. Reče: "Ići ćeš dotle i tvoji će se valovi u tebe razbijati" (Job 38,11). Ocean, ljudima neprolazan, i svjetove iza njega ravnaju isti Gospodnji zakoni. Proljetna, ljetna, jesenska i zimska razdoblja u miru se jedna drugima prenose. Spremišta vjetrova po vlastitome vremenu besprijekorno vrše svoju službu. Nepresušivi pak izvori, stvoreni za uživanje i zdravlje, bez nedostatka dojke života pružaju ljudima. I najmanje životinje u slozi i miru obavljaju svoja okupljanja. Veliki stvoritelj i Gospodar svega što postoji odredio je da to bude u miru i slozi. On dobro iskazuje svemu, ali ponajviše nama kada se uteknemo njegovu milosrđu po Gospodinu našem Isusu Kristu" (Korinćanima 20,1-11).

(Wong, 1977, 83). Osim toga, i u nekanonskoj književnosti palestinskoga židovstva pojavljuju se kozmološke slike koje prikazuju kako stvorenje funkcionira u skladu s Božjim zapovijedima i voljom: 1. Enohova 2-5; 41,5-8; Testamenti dvanaestorice patrijarha, Naftalijev testament 3; Mojsijevo uznesenje 12,9-10; Psalmi Salomonovi 18,12-14 (Unnick, 1950, 181-189).

Još jedan popis primjera reda i sklada izložen je u trideset sedmom poglavlju pisma Korinćanima:

Služimo, ljudi-braćo, kao vojnici svom revnošću pod Božjim neporočnim naredbama. Pogledajmo one koji se bore pod našim zapovjednicima kako naredbe izvršavaju sa stegom, poučljivo i podložno. Nisu svi zapovjednici niti narednici tisući, stotini ili pedesetorici vojnika, i tako dalje. Ali svatko u svome redu izvršava zapovijedi date od kralja i predstojnika. Veliki ne mogu postojati bez malenih ni mali bez velikih. U svemu je određena pomiješanost i međusobna potreba (Korinćanima 37,1-4).

Ovaj odjeljak sadrži četiri tvrdnje o jedinstvu. Prva iskazuje da o međuovisnosti pojedinačnih dijelova ovisi opstanak cjeline. Zanimljivo je usto da Klement u 37,4 rabi izraz *krasis* koji je u medicinskoj terminologiji označavao spoj dvaju ili više elemenata stopljenih u nerazdjeljiv uravnotežen spoj. Drugi izraz koji je Klement imao na raspolaganju, ali ga nije uporabio, jest *miksis* koji upućuje na spoj elemenata ali bez nužnog uzajamnog djelovanja. Valja usput zabilježiti da se izraz *krasis* u političkoj terminologiji onoga vremena rabio i za zdravu mješavinu različitih društvenih elemenata u polis. Nadalje, a riječ je prije o opažanju nego o izravnoj Klementovoj tvrdnji, jest činjenica da u ovom odjeljku, za razliku od 20. poglavlja, Klement uvodi poimanje uzajamne ovisnosti i uzajamne potrebe elemenata. Valja također uočiti tvrdnju da su pojedinačnost i raznolikost nužni i neizbježni. Mali trebaju postojati isto kao i veliki, a isto tako i vojnici različitih činova. Četvrto, obrazac ophođenja koji Klement ističe u usporedbi vojnog ustroja jest ono što bi se suvremenim jezikom nazvalo "zapovjednim lancem." Jedan daje zapovjedi, a drugi ih izvršavaju sukladno svom mjestu u "zapovjednom lancu." Ta se misao ranije u Klementovoj poslanici pojavljivala tek općenito kao podvrgavanje Božjoj volji, primjerice plime i oseke ili pak nebeskih tijela, dočim se ovdje izravnije nadovezuje na korijen korinskoga problema. Prema Klementu, neki su pripadnici crkve prekršili red i poredak koji je Bog uspostavio time što su se pobunili protiv onih koji su u tom "zapovjednom lancu" iznad njih, te ih svrgnuli.

Nakon navedenih naputaka Klement u nastavku preuzima još jedan *topos* koji mu stoji na raspolaganju, naime *topos* tijela i udova:

Uzmimo svoje tijelo: glava bez nogu nije ništa kao ni noge bez glave. Najmanji su udovi našega tijela cijelome tijelu nužni i korisni. Sve se slaže i jednom podložnošću služi očuvanju čitavoga tijela. Neka se, dakle, spasi u Kristu Isusu cijelo naše tijelo i neka se svaki pojedinac podloži svome bližnjemu kako je

postavljen u svome milosnome daru. Neka snažni brižljivo brine o slabome, a slabi neka štuje jakoga. Bogati neka pomaže siromašnoga, a siromašni neka zahvaljuje Bogu što mu je dao onoga tko ispunja njegov nedostatak. Mudri neka svoju mudrost ne pokazuje riječima nego dobrim djelima. Tjelesno čisti neka se ne hvasta znajući da je drugi onaj tko mu daje uzdržljivost (Korinćanima 37,5-38,2) (vidi Klement, 2007).

Klement ovdje poziva čitatelje/slušatelje da razmotre primjer stvarnoga ljudskog tijela. To je razvidno iz konkretnosti pojedinih udova koje nabraja: glave, nogu i "najmanjih udova." Svi su oni bitni, nadopunjuju se i jedan ne može postojati bez drugog. To podupire i Klementov izbor izraza *melos*, a ne *meros*, pogotovo ako je bio upoznat s oporbom koju je obrazložio Marko Aurelije. Nadalje, svi su udovi ujedinjeni oko jedinstvenoga cilja: očuvanja čitavoga ljudskog tijela.

Stanovite pojedinosti ipak upućuju na zaključak da je Klement, upotrebljavajući primjer tijela, od početka mislio na kršćansku crkvu u Korintu te da je stoga primjer stvarnoga ljudskog tijela stopljen s predmetom na koji se treba odnositi na preneseni način. Zanimljivo je da Klement u ovom odjeljku tri puta rabi izraz "naše tijelo" u kojem je posvojna zamjenica u množini, a ne u jednini. Drugim riječima, on ne poziva čitatelje/slušatelje da razmotre tijelo koje svaki ima kao pojedinac, već tijelo koje imaju kao skupina pojedinaca. Drugo, stanovitu težinu treba pripisati i pridjevu "cijelo" u izrazu "cijelo/čitavo tijelo" koji se u ovom odjeljku također pojavljuje tri puta. Klement je mogao izostaviti pridjev "cijeli/čitav", a da smisao ne pretrpi veliku štetu. Stoga naglašeni izraz "cijelo/čitavo tijelo" nagovještava da je Klementu stalo do očuvanja svih, a ne samo nekih dijelova tijela. U širem kontekstu stanja u korintskoj crkvi to bi značilo da je Klementu stalo do holističkog rješenja i izlječenja svih, pa i izazivača nereda.

Treće, na ovo opažanje se nadovezuje i slična misao o brizi za sve članove crkve; nju nagovještava i apsolutna uporaba zamjenice "sav" (*panta*) u množini u 37,5: "Sve se slaže".⁹ Tu zamjenicu u nominativu množine srednjeg roda slijedi glagol u trećem licu jednine pa je Mandacov prijevod točan. Ipak, zamjenica *panta* se na grčkom u rodu, broju i padežu slaže s imenicom "udovi" iz prethodnog retka (koja je srednjeg roda), tako da bi gramatički smisao mogao biti da se svaki "ud" tijela "slaže" sa svakim drugim "udom" tijela. Valja naposljetku primijetiti da je prijevod tvrdnje "Sve se slaže" ponešto bezličan te da skriva jednu važnu teološku nijansu. Naime, glagol "slagati se" (*sunpneo*) tvorbeno se sastoji od prijedloga *sun* ("s, sa") i glagola *pneo* ("puhati"). Ako se to uzme u obzir, onda bi slobodni prijevod tvrdnje "Sve se slaže" mogao glasiti: "Svaki ud nadahnut je istim duhom koji prožima cijelo tijelo." Slične tvrdnje mogu se naći u grčkim medicinskim spisima. Također, Klementova tvrdnja da Duh nadahnjuje i prožima sve udove tijela

9 Pavao u sličnim prilikama i u istu svrhu rabi zamjenicu „svi, svaki, sav“ u Filipljanima 1,1-11.

mogla bi predstavljati jednu od razmjerno rijetkih *izravnih teoloških* poveznica s Pavlovom uporabom *toposa* tijela i udova u Prvoj Korinćanima u kojoj Pavao objašnjava da Duh ujedinjuje i izvor je duhovnih darova. Uočljivo je, primjerice, da se u Korinćanima Klementa Rimskoga glava spominje tek kao jedan ud čovječjega tijela, dočim nema pavlovske misli o Kristu kao Glavi Crkve koji upravlja tijelom i ostvaruju jedinstvo. Nema ni tipične pavlovske teološke odrednice “u Kristu” premda joj je blizu Klementov poticaj “Neka se, dakle, spasi u Kristu Isusu cijelo naše tijelo.”

Četvrto opažanje proizlazi iz prethodnoga. Naime, kod Klementa je tijelo, pa onda i lokalna kršćanska zajednica, samo organizam koji skladno radi kad svi izvršavaju zadatke za koje su stvoreni. Klement izdvaja nekoliko skupina ljudi: jake i slabe, bogate i siromašne, mudre (i one koji to nisu) te tjelesno čiste (i one koji to nisu). Pavao u dvanaestom poglavlju Prve Korinćanima ne spominje nijednu od ovih skupina (premda se neki spominju drugdje u Prvoj Korinćanima, a neki drugdje u njegovim pismima, primjerice u “jaki i slabi” u Rimljanima).

Klement rabi izraz *soma* i *topos* tijela i udova još samo na jednom mjestu u svojem pismu Korinćanima:

Zašto su među vama prepirke, srdžbe, razdori i rat? Zar nam nije Bog jedan, Krist jedan i jedan Duh milosti, izliven na nas, i jedan poziv u Kristu? Zašto razvlačimo i rastavljamo Kristove članove te ustajemo protiv svoga vlastitog tijela i zapadamo u toliko bezumlje da zaboravljamo da smo udovi jedni drugima? Sjetite se riječi Gospodina našega Isusa. Rekao je: “Jao tome čovjeku! Bilo bi u bolje da se nije rodio nego da sablazni jednoga od mojih izabranika; bolje bi mu bilo da mu se priveže mlinski kamen i ubaci u more nego da izopači jednoga od mojih odabranika! Vaš je raskol mnoge izopačio, mnoge obeshrabrio, mnoge uveo u dvojbu, a nas sve u tugu. I vaša je pobuna ustrajna. (Korinćanima 46,5-9)

Ovaj je odjeljak značajan iz nekoliko razloga. Prvo, zajedno sa sljedećim poglavljem, u kojem se spominje strančarenje u korintskoj crkvi u Pavlove vrijeme, on predstavlja Klementovu najopsežniju osudu razdora u korintskoj crkvi u Klementovo vrijeme. Drugo, u njemu se pojavljuju izrazi svojstveni diskursu prevladavanja društvenog nejedinstva i ponovnog uspostavljanja sklada: prepirka (*eris*), ljubomora (*zelos*),¹⁰ razdor (*shisma*), rat (*polemos*), pobuna (*stasis*).¹¹ Treće, Kle-

10 Izrazi ljubomora (*zelos*) i prepirka (*eris*) pojavljuju se u Korinćanima zajedno i bez drugih elemenata pet puta, a isto tako se pojavljuju zajedno i u Novome zavjetu: vidjeti posebice 1 Kor 3,3; također 2 Kor 12,20 itd.

11 Ovi se izrazi pojavljuju i drugdje u tekstu pisma Korinćanima uz još neke koje je Klement dodao. Vidjeti posebno Korinćanima 3,2: “ljubomora (*zelos*) i zavist (*thumos*), prepirka (*eris*) i pobuna (*stasis*), proganjanje (*diogmos*) i poremećaj (*akatastasia*), rat (*polemos*) i zatočeništvo (*aihmalosia*).”

mentovi¹² dokazi u korist jedinstva vjerojatno se oslanjaju na Pavlove¹³: Bog je jedan; svaka osoba Trojstva jamči jedinstvo; jedan je poziv kojim su kršćani pozvani, a natuknica o jednom izlivanju Duha možda upućuje na krštenje koje je također zalag jedinstva. Četvrto, u odjeljku se ne pojavljuje izraz "tijelo Kristovo", već se spominje "svoje vlastito tijelo" (*to soma to idion*). Jasno je, međutim, da Klement misli upravo na "tijelo Kristovo" budući da se "vlastito tijelo" sastoji od "Kristovih članova", tj. udova. Peto, Klement ovdje dvaput rabi isti izraz *melos*, premda je on na hrvatski, radi razumljivosti, preveden dvama izrazima "član" i "ud". Izraz *meros* (*dio*) ne pojavljuje se u Korinćanima ni u jednom odjeljku koji rabi *topos* tijela i udova.¹⁴ Svojim izborom izraza *melos*, a ne *meros* Klement je vjerojatno svjesno premda nenapadno isticao "organsku" povezanost članova Kristove crkve.

U navedenim reprezentativnim primjerima uporabe drevnoga *toposa* tijela i udova glava se kao jedan od pojedinačnih udova ne pojavljuje. U nebiblijskih je pisaca izraz "glava" drugdje označavao pojedinca odnosno osobu, izvor života, a kasnije i cilj ili ispunjenje. Od ranih kršćanskih pisaca u tekstovima koji podrobnije razrađuju *topos* tijela i udova izraz "glava" kao jedan od pojedinačnih udova spominju samo Pavao i Klement (koji je u tome možda samo slijedio Pavla). Razlog ovog uvrštenja možda leži u korjenskoj i slikovnoj srodnosti metaforičkog poimanja o Kristu kao glavi crkve koji stoga biva logički "usisan" u *topos* u kojemu izvorno nije bio prisutan. Ni Pavao ni Klement, međutim, u spomenutim odjeljcima izrijekom ne izjavljuju da je Krist glava crkve premda to Pavao čini u pismu Efežanima.

Zaključak

U svjetlu navedenih drevnih tekstova može se zaključiti da su Apostol Pavao i Klement Rimski prvi kršćanski pisci koji su prihvatili i prilagodili drevni *topos* kojim su prije njih poslužili pjesnici, filozofi, povjesničari i politički teoretičari, te da izvor slike tijela i udova u njihovim pismima ne treba tražiti drugdje. Svim navedenim autorima, pretkršćanskima i kršćanskima, zajednički je ipak širi

12 Slično tome u Korinćanima 37,5 Klement napominje da Korinćani moraju biti ujedinjeni u "jednoj podložnosti."

13 Vidjeti primjerice Efežanima 4,4-6: „Jedno tijelo i jedan Duh – kao što ste i pozvani na jednu nadu svog poziva! Jedan Gospodin! Jedna vjera! Jedan krst! Jedan Bog i Otac sviju, nad svima i po svima i u svima!“

14 Izraz *meris* pojavljuje se u Korinćanima u imeničkom obliku četiri puta. Najzanimljiviji je tekst u 30,1 koji Mandac prevodi „Budući da smo mi sveti dio činimo..“ Tekst se može prevesti i ovako: „Budući da smo dio onoga tko je svet, činimo..“ Iz prethodnog odjeljka jasno je da se izraz odnosi na Boga Oca, tako da tekst nema veze s „Tijelom Kristovim.“

književni kontekst kao i sociološki *Sitz im Leben* mogućega nesklada ili stvarnoga sukoba unutar šire ljudske zajednice u koji ugrađuju sliku tijela i njegovih različitih sukobljenih udova. Prevladavanje napetosti među udovima tijela, ili očitovanje zaključka da je takva napetost štetna za sve, oslikava rješenje koje se predlaže, u slučaju korinthske crkve Pavlova ali i Klementova vremena, zavađenim zajednicama vjernika. Pavao teološki proširuje i produbljuje *topos* tijela te ga obogaćuje posebnim kršćanskim naglascima i primjenama poput organske sjedinjenosti Krista i crkve ili jedinstva u raznolikosti darova i službi ili ontološke jedinstvenosti crkve. Za razliku od Pavla Klement Rimski ne razrađuje *topos* tijela već rabi, premda u sličnome kontekstu, inačicu koja je svojim obrisima sličnija pretkršćanskim okvirima.

Literatura

- Aurelije, Marko (2003). *Misli. Izbor iz djela*. Zagreb: Nova Akropola.
- Boor, Werner de (1974). *Prva poslanica Korinćanima*, Zagreb: Vjesnik.
- Ciceron, Marko Tulije (2006). *O dužnostima*. Prijevod Zvonimir Milanović. Zagreb: Nova Akropola.
- Dunn, James D. G. (1998). *The Theology of Paul the Apostle*. Edinburgh: T&T Clark.
- Epiktet (2002). *Knjižica o moralu/Razgovori. „Dužnosti“*. Prijevod Robert Zlović. Zagreb: CID-NOVA.
- Ezop (1963). *Ezopove basne. Izbor*. Preveo Milivoj Sironić. Zagreb: Mladost.
- Fee, Gordon D. (1987). *The First Epistle to the Corinthians*. NICNT. Grand Rapids: Eerdmans.
- Flavije, Josif (1967). *Judejski rat*. Beograd: Prosveta. Preveo Dušan Glumac. Ćirilica. 4.7.3; str. 333-334. Ne postoji prijevod *Judejskog rata* na hrvatski.
- Garland, David E. (2007). *1 Corinthians. Baker Exegetical Commentary on the New Testament*. Grand Rapids: Baker.
- Klement Rimski (2007). *Pismo Korinćanima*. Preveo Marijan Mandac. Split: Služba Božja.
- Ksenofonovi izabrani spisi* (1899). Dio drugi. *Spomeni Sokratovi*. Preveo Martin Kuzmić. Zagreb: Naklada "Matice Hrvatske".
- Livije, Tit (1860). *Povijesti rimske*. Knjiga II. *Od sazdanja grada Rima*. Preveo Ferdo Pažur. Varaždin: Stifler, nakon 1860.
- Novi zavjet* (2001). Prijevod Ruben Knežević. Biblijsko društvo pri Međunarodnom centru za život, Rijeka.

- Seneka, Lucije Anej (1898-1899). *Pisma prijatelju*. Preveo Albin Vilhar. Novi Sad: Matica Srpska.
- Thiselton, Anthony C. (2000). *The First Epistle to the Corinthians*. NIGTC, Grand Rapids/Cambridge: Eerdmans and Carlisle: Paternoster.
- Unnick, Willem van (1950). Is 1 Clement 20 Purely Stoic? *Vigiliae Christianae* 4/4.
- Wenham, David (1995). *Paul. Follower of Jesus or Founder of Christianity?* Grand Rapids/Cambridge: Eerdmans.
- Wong, D. W. F. (1977). Natural and Divine Order in 1 Clement. *Vigiliae Christianae* 31/2: 85n.

Summary

***Stomach, Hands, Legs, Feet, Eyes, Ears, Mouth,
Upper and Lower Teeth, Molars, Eyebrows and Head:
The Unity of Christians and the Ancient Topos of Body and Members***

The article proceeds from the question of the source from which the Christian author Paul took the image of the body and its members nad its head. This image appears in several forms in Paul's First letter to the Corinthians as well as in Romans, Colossians and Ephesians. The author asks how Paul used it when addressing the issue of the relationships among believers in the church as well as the relationship between the church and Christ. The author maintains that Paul adopted and adapted th ancient topos of the body and its members which appears in many authors from Classical and Hellenistic times and in Stoic texts of Paul's times. The key teksts are reproduced in Croatian translation. Against these sources the author investigates how Clement of Rome used the same topos. The author concludes that ancient writers adjusted the topos to the aims of their texts and messages. The same applies to the mentioned Christian writers. Of the two, Paul adapted and developed (more thoroughly than did Clement) the ancient topos to the Christian teaching about the church and filled it with theological meaning.

Key words: topos, body, head, members, body of Christ, Church, Corinthians, ecclesiology